



HORVÁTH EMŐKE

A magyar–kubai diplomáciai kapcsolatok létrejöttének sajátos fordulatai

1959–1961

A Kubára vonatkozó hazai történeti kutatások a rendszerváltást követően gyakorlatilag megszakadtak, a Spanyolország és a nagyobb latin-amerikai országok iránti érdeklődés háttérbe szorította a szigetre irányuló figyelmet, így a magyar–kubai diplomáciai kapcsolatok szisztematikus kutatása, forrásfeltárása és feldolgozása is váratott magára, ezért kezdtem el foglalkozni a témával. Jelen tanulmány egy nagyobb vállalkozás első – igen apró – lépése, mivel a kutatás végére az 1959 és 1989 közötti, vagyis a Kádár-korszak magyar–kubai diplomáciai kapcsolatainak történetét szeretném feldolgozni. Az alábbi tanulmány saját kutatásaimra, az alapkutatótást képező forrásfeltárára épül.

Előzmények

Vass Miklós ideiglenes havannai ügyvivő 1961. június 10-én a magyar Külügyminisztériumnak írott jelentésében Kubával kapcsolatban „idétlen, hibás” magyar politikáról beszélt.¹ Erős jelzői, azon túlmenően, hogy felbosszantották, elgondolkodásra is készíthették közvetlen főnökeit, mert a válaszlévélben Rác Pál minisztériumi főosztályvezető így fogalmazott: „...kérvük, hogy a Külügyminisztérium munkatársához méltó hangnemben szíveskedjen részletesen kifejteni, mit ért »idétlen és hibás« politika alatt.”² Az említett levélváltás a magyar–kubai diplomáciai kapcsolatok felvételének hajnalán, a havannai magyar nagykövetség felállításának nehézségei közepette bonyolódott.

Latin-Amerika nem szerepelt hagyományosan a magyar külpolitikai gondolkodás előterében, de a latin-amerikai országok gazdasági szempontból vonzónak bizonyultak a két világháború közötti időszakban Magyarországnak számára. Kuba nem számított ismeretlennek itthon, hiszen már a 19. század második felében, az 1848–1849-es forradalmat és szabadságharcot követően a magyar emigráció néhány tagja megfordult a Karib térségben, többek között Kubában is.³ Közülük kiemelendő Rosti Pál, aki Humboldt dél-amerikai útját követve –

¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (a továbbiakban: MNL OL) Külügyminisztérium (a továbbiakban: KüM) XIX-J-1-j, TÜK, Kuba (1945–1964), 1. doboz, 1/b 005616 sz. irat

² MNL OL KüM XIX-J-1-j, TÜK, Kuba (1945–1964), 1. doboz, 1/b, 005616/1961 sz. irat – Rác Pál I. o. tanácsos, a IV. Területi Főosztály vezetőjének utasítása Vass Miklós ideiglenes ügyvivő részére: 1961. aug. 2.

³ Lásd: Anderle Ádám: *Magyarok Latin-Amerikában*. Külügyi Szemle, 7. évf. (2008) ősz, 174–181., 175. Az egész térségre kiterjedő munkák még: Anderle Ádám (szerk.): *Tanulmányok a latin-amerikai magyarság történetéről*. Kutatási Közlemények. I. Szeged, 1999.; Anderle Ádám (szerk.): *Magyarország és a hispán világ*. Kutatási Közlemények. II. Szeged, 2000.; Torbágyi Péter: *Magyarok*

a magyar fényképészet úttörőjeként – számos felvételt készített Latin-Amerikában, így Havannában is. Hazatérve, a Magyar Tudományos Akadémián tartott úti beszámolójával az MTA levelező tagjává választották.⁴

A trianoni békeszerződés jelentős mértékben befolyásolta a magyar–kubai kapcsolatok alakulását, ugyanis az elcsatolt területekről igen erőteljes migrációs hullám indult meg az amerikai kontinens irányába, melynek első állomását többek számára Havanna jelentette.⁵ A kivándorlást Románia, Csehszlovákia, de a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság is propagandisztikus eszközökkel támogatta, ügynökök járták a magyarlakta vidékeket, és igyekeztek vonzóvá tenni a dél-amerikai területeket, illetve a Karib térséget a potenciális ügyfelek számára.⁶ A többség 1924 után érkezett Kubába, amikor az USA-ba történő bevándorlást a korábban megállapított országok szerinti kvótakeret (*Quota Act*) csökkentésével szabályozták. Torbágyi Péter kutatásai azt igazolják, hogy az 1920 és 1950 közötti években Kuba egyértelműen a magyar emigráció egyik célpontjává vált.⁷ Ugyanakkor nem célországként tekintettek rá, hanem földrajzi helyzeténél fogva az USA-ba történő bejutás lehetőségének reményében fordultak a magyar kivándorlók a sziget felé. Vízumkényszer híján könnyű volt bejutni az országba, de sokan véglegesen ott rekedtek, mivel a kikerkezők többségének hontalan jogi státusza lehetetlenné tette, hogy hivatalos keretek között léphessenek be egy másik országba.

A magyarok érdeklődését a sziget iránt többezres kolónia megléte igazolta, a nagyobb létszámú jelenlétet támasztja alá hét magyar szervezet működése, magyarórák rendszeres, éveken keresztül történő sugárzása a kubai rádiókban és több (négy vagy öt) magyar nyelvű újság megjelentetése.⁸ Az 1920-as években Kubába bevándorló magyarok számát csak becsülni lehet, a kutatás nem fogadja el a kubai népszámlálás által nyilvántartott 1200 főt. A létszám megállapításához támpontként szolgálhat az 1927-ben indított *Kubai Magyar Újság* szokatlanul magas, 5700-as példányszáma.⁹ Tudomásunk van arról is, hogy 1935 és 1941 között a kubai magyarok *Magyarság* címmel havi megjelenésű folyóiratot tartottak fenn Erdmann Ferenc szalézi szerzetes szerkesztésében, vagyis nagyobb létszámú magyar nyelvű emigrációnak kellett léteznie, amely képes volt ennyi éven át eltartani a folyóiratot és más magyar nyelvű sajtóorgánumokat. Torbágyi Péter a magyar külügy feljegyzései és saját kutatásai alapján a magyar kolónia létszámát 4000–7000 fő körülire becsüli.¹⁰

A magyar kormány igyekezett segítő kezet nyújtani a kubai kolóniának problémáik megoldásában, ezért Nicolás Conde del Rivero – a legszínvonalasabb kubai napilap, a katolikus

Latin-Amerikában. Budapest, 2004.; Torbágyi Péter: *Magyar kivándorlás Latin-Amerikába az első világháború előtt.* Szeged, 2009.

⁴ Rosti Pál: *Úti emlékezetek Amerikából.* Pest, 1861. Reprint kiadás Budapest, 1992. Személyére és munkásságára lásd: Kincses Károly: *Rosti Pál 1830 1847.* Budapest, 1992.; Jancsó Katalin: *El viajero Pál Rosti: siguiendo las huellas de Humboldt en los trópicos.* Ibero-Americana Pragensia, 35. (2014) 199–207.; Jancsó, Katalin: *Húngaros en los trópicos: Rosti Pál y otros viajeros en el Caribe y en América Central en la segunda parte del siglo XIX.* Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae: Acta Hispanica 18 Tom (2013) 73–82.

⁵ Torbágyi Péter: *Magyar vándormozgalmak és szóránnyközösségek Latin-Amerikában a második világháború kitéréséig.* Doktori értekezés, kézirat. Szeged, 2007. 109.

⁶ Torbágyi: *Magyar vándormozgalmak*, 100–108.

⁷ Torbágyi Péter: *A kubai magyar emigráció. 1920–1959. Féléves kutatási beszámoló.* Szeged, 1999. 1.

⁸ Torbágyi: *A kubai magyar emigráció*, 2.

⁹ Torbágyi: *Magyar vándormozgalmak*, 120.

¹⁰ Torbágyi: *Magyar vándormozgalmak*, 116.; a folyóiratra: http://www.katolikus.hu/k_sajto/kat-sajto.html (letöltés: 2017. június 10.)

Diario de la Marina társtulajdonosa és főszerkesztője – személyében tiszteletbeli konzult nevezett ki Havannába, akinek hatásköre a Kubai Köztársaság egész területére kiterjedt, és tevékenységét 1925. április 18-án kezdhette meg.¹¹ A következő évben már arról nyerhetünk információt a Külügyi Közlöny hasábjain, hogy „Havannában Cuba köztársaság kormányánál való képviselőt ellátó m. kir. követség állítattott fel”, melynek székhelye Washingtonba került, ugyanis az ottani követet akkreditáltatta a magyar állam Havannába, és ettől kezdve tiszteletbeli főkonzulátus működött a kubai fővárosban.¹²

Magyarország 1941. december 11-én jegyzéket intézett az Egyesült Államokhoz, majd bejelentette a hadüzenetet. Fulgencio Batista már februárban nyilvánvalóvá tette, hogy országa a Szövetségeket támogatja, ezért a német és olasz diplomatákat Kuba elhagyására kényszerítették.¹³ Kuba december 9-én üzent hadat Japánnak, december 11-én pedig Németországnak, bár nem vett részt a harcokban, az ország területén légi és tengeri támaszpontok álltak az USA hadereje rendelkezésére.¹⁴ A Szövetségek oldalán tanúsított elkötelezettsége segítette ahhoz, hogy a moszkvai egyezményt háttérbe szorítva a háborút lezáró béketárgyalásokon meghívott államként részvételt sikerült kiharcolnia.¹⁵

A kialakult ellenséges politikai helyzet miatt 1942-től a magyar érdekek védelmét az Amerikai Egyesült Államokban a svéd követség, illetve az egyes nagyvárosokban a svéd konzuli hivatalok látták el.¹⁶ A havannai főkonzulátus a washingtoni követség alá tartozott, ezért szükség esetén a Havannában élő magyarok is a washingtoni svéd követségtől remélhettek segítséget. A háborús helyzet a magyar emigráció jelenlétét is bizonyosan megnehezítette, joggal feltételezhetjük, hogy a magyarok többsége igyekezett elhagyni a szigetet, bár ez sokak számára nem lehetett könnyű az említett hontalan státusz miatt. Ezt támasztja alá az 1947-ben a Magyarok Világszövetségéhez intézett levél, melyben 600 főből álló magyar kolóniáról tesznek említést. A Külügyminisztériumhoz továbbított levélben a Kubában élő magyarok azt kérik, hogy Magyarország „sürgősen vegye fel a diplomáciai kapcsolatokat a Kubai Köztársaság kormányával, mivel a magyar állampolgárokat még ez idő szerint ellenséges idegéneknek kezelik, és tetemes hadiadóra kötelezik”.¹⁷ Még 1949-ben is fennállt a levélben említett probléma, a fizetendő hadiadó ügyében a washingtoni követséghez fordult a kubai magyar kolónia egyik tagja, nehezményezve, hogy annak ellenére rótták ki az adót a magyar közösségre, hogy formálisan nem létezett hadiállapot Kuba és Magyarország között.¹⁸ A kolónia sürgetése ellenére diplomáciai kapcsolat nem létesült a két ország között.

A két világháború közötti években vált intenzívebbé Magyarország és Kuba kapcsolata gazdasági téren is, amikor az Állami Dohányjövédék részére kubai dohánylevelet, ezen túlmenően nyersbőröket, fémhulladékokat, rongyhulladékot, ananászkonzervet, ipari alkoholt és melaszt vásárolt hazánk. Tőlünk paprika, szegedi kenderzsineg, kecskeméti barack-

¹¹ *Külügyi Közlöny*, 5. évf. 6. sz. 1925. május 25. 57.

¹² *Külügyi Közlöny*, 6. évf. 2. sz. 1926. március 15. 8.

¹³ Polmar, Norman – Allen, Thomas B.: *World War II: The Encyclopedia of the War Years 1941–1945*, Cuba; „Batista’s Boot”. *Time Magazine*, 18 January 1943.

¹⁴ MTI Házi tájékoztató, 1941. december 8., Havanna, 12. „Batista elnök bejelentette, hogy Kuba támogatja az Egyesült Államokat.” [http://archiv1920-1944.mti.hu/Pages/PDFSearch.aspx?Pmd=11941](http://archiv1920-1944.mti.hu/Pages/PDFSearch.aspx?Pmd=11941;); MTI Hírek, december 11. 4. kiadás, 4. <http://archiv1920-1944.mti.hu/Pages/PDFSearch.aspx?Pmd=1> (letöltés: 2017. június 10.)

¹⁵ *FRUS*, Foreign Relations of the United States, 1946, Paris Peace Conference: Documents, vol. 4. 830–833.

¹⁶ *Külügyi Közlöny*, 22. évf. 4. sz. 1942. aug. 10. 13.

¹⁷ Dömény János: *Magyar diplomata Latin-Amerikában*. Szeged, 2009. 52.

¹⁸ Dömény: *Magyar diplomata*, 52.

pálinka, mûselyem, hímzett blúzok, debreceni kolbász, Pick szalámi, tokaji és badacsonyi borok, sôt még Hunyadi keserûvíz is érkezett Kubába.¹⁹ A Kubával kiépített régi kereskedelmi kapcsolatok felújításának gondolata már 1949 végén, 1950-ben felmerült Budapesten a Külkereskedelmi Minisztérium és a Külügyminisztérium együttmûködése során. A washingtoni magyar követségrõl érkezett a javaslat, mivel Kubát elsõrangú dollárfizetõ piacnak tekintették korábban, és úgy vélték, 1950-ben is sok árut lehetne eladni a szigetországnak, Kuba vámpolitikája pedig rendkívül vonzó célponttá tette az országot.²⁰ A gazdasági kapcsolatok újbóli elindítását azonban nagymértékben akadályozta, hogy Kuba 1950-ben még hadban állónak tekintette magát Magyarországgal,²¹ de a remélt évi 1 millió dollár devizabevétel kitartóvá tette az említett hazai szerveket. Még ebben az évben megbízták Bródy Istvánt azzal a feladattal, hogy Kubában tárgyalásokat folytasson kereskedelmi szerzõdés megkötésének ügyében. A tárgyalásoktól azt remélték, hogy esetleg diplomáciai kapcsolatok is létesülhetnek a két ország között, úgy, hogy a kérdést hivatalosan Kuba veti fel, mivel a háborút õ üzentte meg Magyarországnak.²² Úgy tûnik, 1950-ben Magyarország számára volt fontos a diplomáciai kapcsolatok létrehozása, mindenekelõtt gazdasági érdekbõl, azonban a hazai belpolitikai helyzet miatt a térség felé nyitás elmaradt, a diplomáciai kapcsolatok létrejötte egy évtizeddel késõbb, egészen más politikai környezetben valósult meg.

Latin-Amerika a magyar külpolitikában 1945 után

Magyarország diplomáciai kapcsolatai a második világháború folyamán megszakadtak a latin-amerikai országokkal. Az 1945. január 20-án kötött fegyverszüneti szerzõdés értelmében a Szövetséges Ellenõrzõ Bizottság felügyeletet gyakorolt a külkapcsolatok alakítása fölött is, új diplomáciai kapcsolatok létesítéséhez a SZEB jóváhagyására volt szükség. A nehéz politikai és gazdasági helyzetben Magyarország igyekezett Latin-Amerika irányába is tájékozódni, fõként Brazília, Chile és Uruguay felé történtek próbálkozások. Egy 1947 januárjában kelt külügyminisztériumi levél tartalma szerint a magyar kormány a három említett országgal mielõbb gazdasági és a kereskedelmi kapcsolatot szándékozott létesíteni.²³ A gazdasági tapogatózásokkal párhuzamosan az 1946 elején alapított Magyar–Latin-Amerikai Társaság is alapot nyújthatott volna a kétoldalú kapcsolatok kezdeményezésére – a kulturális terület kiváló lehetõségként jöhetett volna szóba –, ha a SZEB engedélyezi a térség felé történõ külpolitikai nyitást.²⁴ Brazília esetében már 1946-ban magyar diplomata volt jelen Rio de Janeiróban, aki a két ország közötti diplomáciai kapcsolatok megszüntét követõen a magyar érdekeket képviselõ svéd követség munkáját segítette. „A svéd követet [...] a magyar érdekek képviselõje igen fáraszt[ja], és ettõl, meggyõzõdéseim szerint, szívesen szabadulna ...” – írta Koós Ádám kinti munkájáról küldött jelentésében, ezért a diplomata a magyar–brazil

¹⁹ MNL OL KùM XIX-J-1-j, TÜK, Kuba (1945-1964), 1. doboz, 3/b, 027797/1950 sz. irat. Kereskedelmi kapcsolatok Kubával.

²⁰ MNL OL KùM XIX-J-1-j, TÜK, Kuba (1945-1964), 1. doboz, 3/b, 027797/1950 sz. irat. Kereskedelmi kapcsolatok Kubával.

²¹ MNL OL KùM XIX-J-1-j, TÜK, Kuba (1945-1964), 1. doboz, 3/b, 027797/1950 sz. irat. Kereskedelmi kapcsolatok Kubával.

²² MNL OL KùM XIX-J-1-j, TÜK, Kuba (1945-1964), 1. doboz, 3/b, 027797/1950 sz. irat. Kereskedelmi kapcsolatok Kubával.

²³ MNL OL KùM XIX-J-1-k Brazília (1946-1964), Adminisztratív iratok 1. doboz, IV-26.

²⁴ Dömény: *Magyar diplomata*, 26. 1946. február 3-án jött létre a Társaság, díszelnõke maga a külügyminiszter, Gyöngyössi János lett, elnöke Ries István igazságügyminiszter, társelnõke Parragi György.

diplomáciai kapcsolatok felvételét sürgette 1947 őszén.²⁵ A SZEB fennállása során azonban végül csak egy latin-amerikai állammal, Chilével sikerült Magyarországnak diplomáciai kapcsolatot létesítenie, az engedélyt 1947 januárjában kapta meg rá hazánk.²⁶

A szovjet külpolitikai igény a későbbiekben ugyancsak abba az irányba toltta Magyarországot, hogy igyekezzen nyitni Latin-Amerika felé. Sebes István külügyminiszter-helyettes és V. V. Asztafjev, a budapesti szovjet nagykövetség tanácsosa 1956. május 11-én folytatott megbeszélése során hangzott el szovjet részről a javaslat: mivel a Szovjetunióknak jelenleg nem kielégítő a viszonya a latin-amerikai országokkal, helyes volna, ha Magyarország az egész szocialista tábor érdekében felújítaná korábbi jó latin-amerikai kapcsolatait.²⁷ Ez a folyamat azonban hamarosan megrekedt az 1956. évi magyar forradalom következményeinek hatására. A forradalom szovjet leverése, a forradalmat követő megtorlások, Nagy Imre és társainak kivégzése rendkívüli nemzetközi figyelem középpontjába állította az országot, elutasítva az új magyar kormány legitimitását. Az ENSZ 1957 és 1963 között napirenden tartotta az úgynevezett „magyar kérdést”, ezzel egyben nemzetközileg elszigetelte Magyarországot. A problémára utalt az MSZMP KB Külügyi Osztálya által a Politikai Bizottság számára 1963-ban „A Magyar Népköztársaság kapcsolatai a latin-amerikai tőkés országokkal” címen készített előterjesztés, amely a múltra hivatkozva megállapította: „A latin-amerikai országokkal való kapcsolataink fejlesztését akadályozta az úgynevezett »magyar kérdésben« az ENSZ-ben és egyéb szervezetekben ellenünk irányuló amerikai propaganda. Az ENSZ-ben 1961-ig egységesek a latin-amerikai tőkés országok – Braziliát kivéve, amely 1961-ben a semlegesek álláspontjára helyezkedett.”²⁸

Nagy valószínűséggel az Asztafjev által közvetített szovjet kérés hatására a Külügyminisztérium 1958 elején külön feljegyzésben foglalkozott Magyarország Latin-Amerika politikájának kérdésével. A Külügyminisztérium Kollégiuma megállapította, hogy „külpolitikánkban eddig elhanyagoltuk a latin-amerikai államokat”, annak ellenére, hogy komoly lehetőségek lennének ezen a területen, és külkereskedelmi érdek fűződik ahhoz, hogy ezekkel az államokkal fejlődjenek kapcsolataink.²⁹ A kapcsolatépítésnek nem éppen a leghatékonyabb módját választotta a minisztérium, az egyes európai városokban működő (Bécs, Bern, Stockholm, Helsinki, Koppenhága, Oslo, Berlin, Varsó, Prága) magyar külképviseletek számára ugyanis központi rendeletben írta elő: kívánatos, hogy a fogadó országban tartózkodó latin-amerikai diplomatákkal próbáljanak minél szorosabb kapcsolatot kialakítani, és rendezvények szervezése alkalmával erre a célra legyenek tekintettel. Egyetlen szocialista példaként Csehszlovákiát említette az irat, ahol több olyan latin-amerikai országnak létezett külképviselete, melyekkel Magyarországnak nem volt diplomáciai kapcsolata, ezért a prágai nagykövet figyelmét külön felhívták erre a tényre.³⁰ A dokumentumban megnyilvánuló erőtlen szándékot

²⁵ MNL OL KüM XIX-J-1-k Brazília (1946-1964), Adminisztratív iratok 1. doboz, IV-26, 970/1947. Koós Ádám követségi tanácsos 1946 és 1949 között dolgozott a Rio de Janeiro-i svéd nagykövetségen. A kérdésre lásd még: Szilágyi Ágnes Judit – Sáringer János: *Ifj. Horthy Miklós, a Kormányzó kisebbik fia*. Budapest, 2002. 175.; Szilágyi Ágnes Judit: *Brazíliai magyar közösségek és az ottani külképviseleteink viszonya ifj. Horthy Miklós követi működése idején (1939–1942)*. In: Kovács Nóra (szerk.): *Tanulmányok a diaszpóráról*. Budapest, 2005. 150–156.

²⁶ Sáringer János: *Fejezetek a magyar külügyi igazgatás 1945 és 1948 közötti történetéből*. Külügyi Szemle, 10. évf. (2011) 4. sz. tél, 128–156., 144.

²⁷ Baráth Magdolna: *Diplomaták a változó világban*. In: Baráth Magdolna – Gecsényi Lajos (szerk.): *Főkonzulok, követek és nagykövetek, 1945–1990*. Budapest, 2015. 39.

²⁸ MNL OL KüM XIX-J-1-j TÜK. Latin-Amerika (1945-1964), 0090/17/1963

²⁹ MNL OL KüM XIX-J-1-j TÜK Latin-Amerika (1945-1964) 005681/1958, 1958. január 28.

³⁰ MNL OL KüM XIX-J-1-j TÜK Latin-Amerika (1945-1964) 005681/1958, 1958. január 28.

nem követte határozottabb cselekvés, ezért „A Magyar Népköztársaság és a latin-amerikai országok kapcsolatainak alakulása 1960-ban” címmel készített összefoglaló értékelése szerint az 1960-as esztendőben Magyarország – Kuba és Chile kivételével – Latin-Amerika tekintetében nem volt kezdeményező, de kész volt „minden konstruktív latin-amerikai javaslatra gyorsan és pozitívan reagálni”.³¹ Megfogalmazott célként, a magyar Latin-Amerika politika direktívájaként rögzítették: a lehetőségekhez mérten támogatni kívánja Magyarország a Szovjetunió és a szocialista országok latin-amerikai kezdeményezéseit, továbbá fokozni szándékozik a gazdasági és a kereskedelmi tevékenységet a térségben, és el kívánja érni, hogy megszűnjön a különbség a latin-amerikai országok kereskedelmi és politikai magatartása között.³²

A dokumentumok alapján megállapítható, hogy a szovjet kérés ellenére a magyar diplomácia elveszítette korábbi kezdeményezőkézségét Latin-Amerika irányába, passzív maradt a térség felé, s bár az onnan jövő kezdeményezésekre válaszolt, de az értékelés állításával ellentétben csak nagyon megfontoltan és nem igazán lelkesen. A Kádár-kormány legitimitásának megkérdőjelezése miatt Magyarország elfordult a térségtől, inkább az afrikai és ázsiai országokkal kialakítandó kapcsolatok fejlesztésére fordította figyelmét.³³ A nemzetközi elutasítás hatását csak fokozta, hogy a Külügyminisztériumban 1956 októberét követően átszervezésre került sor, a munkatársak közül 260 főt politikai okokból elbocsájtottak,³⁴ ezért az egyes főosztályok hatékony újrabeépítése nem kis időt vett igénybe. Nyelveket jól beszélő, diplomáciai szolgálatra felkészült és a központ (Külügyminisztérium) szempontjából politikailag megbízható szakembereket rendkívül nehéz volt találni, súlyos káderhiánnyal küzdött a külügy, amit csak évek alatt tudott orvosolni.

A diplomáciai kapcsolatok kiépítésének egyes fázisai

A Fidel Castro vezette gerillasereg Kubában sikerre vitte a Fulgencio Batista diktatórikus uralmával szembeni politikai és fegyveres ellenállást, Batista és legközelebbi munkatársai 1958 szilveszterének éjszakáján elhagyták Kubát. A felkelők ellenőrzésük alatt tartották az országot, az ellenállás központjából, az Oriente tartományból, az ország ideiglenes fővárosából, Santiago de Cubából 1959. január 1-jén indult forradalmi konvoj január 8-án érkezett meg Havannába, ahol hatalmas tömeg lelkes ovációval köszöntette a forradalmat és személy szerint Fidel Castrót. A magyar sajtó viszonylagos részletességgel számolt be az eseményekről, a Népszabadság és a Népszava hasábjain honfitársaink több cikket olvashattak a kubai helyzetről, bár ekkor még nem volt egyértelmű a magyar politikai vezetés számára, hogyan értelmezze a szigeten történeteket.

Magyarország lassan reagált a Kubában kialakult politikai helyzetre, csak 1959. január 23-án született hivatalos döntés arról, hogy az ideiglenes kubai kormányt törvényes kormányként ismerik el,³⁵ jóval más nemzetek hasonló nyilatkozatait követően, hiszen január 7-én az Egyesült Államok, 8-án Kanada, 10-én pedig a Szovjetunió is elismerte az új kubai hatalmat. Magyarország végül mégsem továbbította táviratát a kubai félnek, mivel majdnem

³¹ MNL OL KüM XIX-J-1-j TÜK, Latin-Amerika 2. doboz 00763/8/1961 sz. irat

³² MNL OL KüM XIX-J-1-j TÜK, Latin-Amerika 1. doboz 006752/1960 sz. irat – Latin-amerikai politikánk direktívái

³³ MNL OL KüM XIX-J-1-j TÜK, Latin-Amerika 1. doboz 006752/1960 sz. irat – Latin-amerikai politikánk direktívái.

³⁴ Baráth: *Diplomaták a változó világban*, 44–45.

³⁵ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL) ÁBTL II/3-H osztály iratai, O – 8 – 246, 32., KüM 00357 sz. irat

két hónappal később a Szarka Károly külügyminiszter-helyettes és Bitta megbízott minisztériumi osztályvezető közötti megbeszélésen március 20-án még mindig foglalkoztak a kérdéssel, és úgy döntöttek, „mivel más szocialista ország hasonló távirataira nem érkezett válasz”, nem küldenek semmilyen elismerő dokumentumot.³⁶ A magyar kormány mégsem nyugodott bele a helyzetbe, a washingtoni ügyvivő, Zádor Tibor azt a feladatot kapta a Külügyminisztériumtól, hogy a helyszínen, vagyis Havannában igyekezzen tájékozódni. Zádor jelentéséből tudható, hogy ő volt az első olyan diplomata, aki szocialista országból hivatalos megbízatással Kubába érkezett. Sikeresen bejutott magas rangú politikai vezetőkhez, személyes megbeszélést folytatott Guevarával és Martínez Sánchez miniszterelnök-helyetttel,³⁷ akiknél érdeklődött a szocialista országokból érkező táviratok kérdéséről. Könnyen elképzelhető, hogy Magyarország szolgálatot tett Zádor kubai útjával a Szovjetuniónak, mivel a szovjetek számára kínos lett volna érdeklődni, de erre vonatkozóan nem találtam adatokat. A kubai partnerek jelezték, bár nem válaszoltak a Szovjetunió és Csehszlovákia táviratban történt elismerésére, nem felejtkeztek meg arról, értékeli a gesztust, és hamarosan vissza fognak térni a kérdésre. Zádor mindjárt javaslattal is élt felettesei számára, elsősorban a kereskedelmi kapcsolatok kiépítését szorgalmazta, és azt tanácsolta, hogy várjanak még a diplomáciai kapcsolatok felvételével.³⁸

Zádor Tibor havannai látogatása elindította a kétoldalú kapcsolatok kialakítására vonatkozó tárgyalások hosszú sorát. A következő állomást 1959. szeptember 7-én Svájc jelentette, ahol a Zádornak adott kubai magyarázatot Enrique Oltuski közlekedésügyi miniszter³⁹ is megerősítette a szocialista országok képviselőivel folytatott beszélgetése alkalmával. Az ENSZ genfi európai irodája mellett működő állandó magyar képviselet vezetőjének, Szita Jánosnak a központ számára írott jelentése szerint Oltuski kifejtette, hogy Kuba földrajzi fekvése óvatosságot követel, ha máshol helyezkedne el az ország, már kapcsolatba léptek volna a szocialista országokkal. A közlekedésügyi miniszter is elsősorban a gazdasági kapcsolatok kialakítását tartotta sürgető feladatnak.⁴¹

Nem véletlen kubai részről ez a sürgetés, hiszen szeptemberre az USA és Kuba viszonyában már erőteljes negatív irányú változások következtek be, melyek összefüggésbe hozhatók az egyes kormányzati intézkedésekkel, mindenekelőtt az agrárreform kérdésével. Az új kubai agrártörvény kimondta, hogy magán vagy jogi személy által birtokolt földterület nem lehet nagyobb 30 *caballerián*ál (402,6 hektár), az engedélyezett mérték feletti földterületek állami tulajdonba kerültek, hogy egy részük a földnélküli parasztság és a mezőgazdasági munkások számára kerüljön kiosztásra, másik részük szövetkezeti formába szerveződött a

³⁶ ÁBTL II/3-H osztály iratai, O – 8 – 246, 32., KüM 00357 sz. irat

³⁷ Augusto Martínez Sánchez részt vett a Sierra Maestrában folyó gerillaharcokban, a második keleti front egyik parancsnoka volt Raúl Castro irányítása alatt. Jogi végzettsége miatt több politikai per lefolytatására is megbízatást kapott. Nevével kapcsolódott össze a Batista-hadsereg tisztjeinek halálra ítéltése 1959-ben és a Disznó-öbölnél partraszálló emigráns kubaik pereiben történő aktív jogi részvétel.

³⁸ Zádor Tibor 1959 áprilisában folytatott tárgyalásokat Havannában. ÁBTL II/3-H osztály iratai, O – 8 – 246, 32., KüM 001002/1 sz. irat, 1959. április 13.

³⁹ A lengyel gyökerekkel rendelkező Enrique Oltuski Osacki (1930–2012) építész diplomát szerzett az USA-ban, majd visszatérve Kubába szimpatizálni kezdett a Július 26-a Mozgalommal, a Las Villas tartományban folyó ellenállás vezetése fűződött a nevéhez. 1959–1960 között töltötte be a közlekedési miniszteri posztot.

⁴¹ ÁBTL II/3-H osztály iratai, O – 8 – 246, 32., KüM 005587 sz. irat

továbbiakban.⁴² A törvény a latifundium-rendszer elsöprésén túl a külföldi, elsősorban amerikai kézen lévő földterületek visszaszerzését kívánta biztosítani. Öt, cukortermeléssel foglalkozó amerikai társaság kezén több mint 800 000 hektárnyi földterület összpontosult, összességében pedig a termelés alá vont földterületnek a háromnegyede külföldiek birtokában volt.⁴³ A törvény hatására a külföldi tulajdonosok kezén lévő cukornalmok helyzete szintén nagymértékben ellehetetlenedett. A kisajátításokat a kubai állam húsz év alatt kifizetendő kártalanítás mellett kívánta megvalósítani, az ígéret szerint a határozott időre szóló államkötvények 4,5 százalékos kamatot biztosítottak volna a földtulajdonosok számára.⁴⁴ Az Egyesült Államok nem kérdőjelezte meg az agrártörvényt, de azt kérte, hogy a befektetők számára jóval kisebb kárral járó megoldást keressenek, s ennek érdekében Philip Bonsal⁴⁵ több alkalommal is tárgyalási lehetőséget keresett Fidel Castróval.⁴⁶ Castro nem volt hajlandó fogadni őt ez ügyben, ezért végül június 11-én Bonsal hivatalos jegyzéket nyújtott át a kubai Külügyminisztériumnak.⁴⁷

Az amerikai telefon- és elektromos ipari cégeket is kivéztették, miután radikálisan, 30%-kal csökkentették az áram fogyasztói árát, és a kormány érvénytelenítette az International Telephone and Telegraph Corporationnal (ITT) 1957-ben, még Batista idején kötött szerződését, mivel az egyezmény lehetővé tette volna a cég számára a kubai terjeszkedést és a telefondíjak emelését.⁴⁸ Washington egyre gyanakvóbban figyelte a forradalmi változásokat, és az Eisenhower kormányzat részéről már nyáron megfogalmazódott esetleges szankciók bevezetése Kuba ellen.⁴⁹ Castro és az amerikai nagykövetség szeptemberi találkozója során, amely barátságos hangnemben zajlott, Castro meglehetősen cinikus módon azzal a javaslattal állt elő, hogy az általa nyilvánosan állandóan támadott Egyesült Államok nyújtson Kuba számára nagy összegű gazdasági támogatást, hogy az ország ezzel a segítséggel megindulhasson a komolyabb volumenű iparosodás irányába.⁵⁰ Castro talán a múltért fizetendő egyfajta jóvátételként értelmezte saját javaslatát? Erre a kérdésre már nem kapunk választ, az viszont bizonyos, hogy Washington elgondolkodott a lehetőségeken, de a Külügyminisztérium végül nem a Bonsal által kezdeményezett elfogadó politika mellett foglalt

⁴² 1959. május 17. A törvény szövege ünnepélyes keretek között szimbolikus helyszínen, a Sierra Maestra La Plata nevű településén, a gerillaharcok idején itt működő laktanya épületében, Urrutia elnök és Fidel Castro miniszterelnök jelenlétében került felolvasásra. *Ley de Reforma Agraria*, 1959. Capítulo I, artículo 1.

⁴³ *Népszava*, 1959. május 21. 5.; *Népújság*, 1959. június 14. 2.; Franklin, Jane: *Cuba and the United States*. Melbourne – New York, 2006. 21.

⁴⁴ Franklin: *Cuba and the United States*, 21.

⁴⁵ Philip Bonsal (1903–1995) az USA nagykövete volt Havannában 1959 februárja és 1960 októbere között. Korábban alkonzulként és követségi harmadtitkárként már teljesített diplomáciai szolgálatot Kubában 1938–1939-ben, majd az Egyesült Államokba visszatérve a Külügyminisztériumban a kubai referens feladatkört látta el.

⁴⁶ Memorandum of a Conversation, Department of State, Washington, October 1, 1959. *FRUS* (Foreign Relations of the United States), 1958–1960, Cuba, Volume 6. document 365.

⁴⁷ U.S. Informs Cuba of Views on Agrarian Reform Law,” *Department of State Bulletin* 40, no. 1044. (June 29, 1959): 958–59.

⁴⁸ U.S. Informs Cuba of Views on Agrarian Reform Law,” *Department of State Bulletin* 40, no. 1044. (June 29, 1959): 958–59.

⁴⁹ Lamrani, Salim: *The economic war against Cuba: a historical and legal perspective on the U.S. blockade*. New York, 2013. 19.

⁵⁰ Telegram from the Embassy in Cuba to the Department of State, *FRUS*, 1958–1960, Cuba, Volume 6. document 359., 1959. szeptember 4.

állást, és ennek legfőképpen az Amerika-közi kapcsolatokért felelős államtitkár-helyettes, Roy Rubottom volt az oka. Rubottom inkább a kubai belső ellenzék támogatásában látta a jövőt, azzal együtt, hogy a jelenlegi kubai hatalommal igyekezzen együttműködni.⁵¹

A fokozódó amerikai nyomás arra indította Kubát, hogy gazdasági téren a szocialista országok irányába tájékozódjon. A szigetország számára a kezdeti lökést a tervezett fegyvervásárlások kérdése szolgáltatta. Még Fulgencio Batista idején Kuba sugárhajtású vadászrepülőket rendelt Nagy-Britanniától, a Forradalom védelmének igényével a rendelést a Castro-kormány is megerősítette, azonban az Amerikai Egyesült Államok a háttérben tárgyalásokat kezdett Londonnal annak érdekében, hogy ne teljesítsék a kérést. 1959. október 16-án nyilvánosságra került az amerikai beavatkozás ténye, ezzel a kubai-amerikai kapcsolatok a mélypontra süllyedtek, és néhány nappal később Castro a bankszektorban dolgozók előtt tartott beszédében hangsúlyozta, hogy Kuba minden ország számára nyitott piacot jelent, a kapu nyitva áll bárki előtt.⁵² A bejelentéssel szabad utat nyert a Szovjetunió és a szocialista országok közössége, s az USA szemszögéből a legrosszabb forgatókönyv érvényesült. Éppen az következett be, amitől másfél évvel korábban Rubottom óva intette a latin-amerikai országokat, a kommunizmus veszélyeit jellemezve.⁵³ Már 1958-ban arról beszélt, hogy szovjet kereskedelmi offenzíva indult meg a latin-amerikai térség irányába – ez összecseng Asztafjev budapesti kezdeményezésével –, bár a szocialista országokkal zajló kereskedelem volumene nem adhatott különösebben okot a riadalomra, hiszen a teljes latin-amerikai kereskedelemben egy százalékos tételt képeztek a szocialista országokkal bonyolított tranzakciók. Ennél jelentősebbnek értékelte Rubottom a módszert, amelyet szerinte ezen államok alkalmaztak: a kereskedelmet gyakran ürügyként használják fel arra, hogy betegyék a lábukat egyes területekre, jegyezte meg az államtitkár-helyettes. Állítása szerint a szocialista országok kereskedői gyakran felforgató politikai tevékenységet és kémkedést is folytattak.

A Szovjetunió már 1959-ben kereskedelmi kapcsolatot alakított ki Kubával, a Castro-rendszer úgy támogatta az USA-val folytatott agrárvitában, hogy 500 000 tonna cukrot vásárolt a szigetországtól.⁵⁴ A következő év márciusában egy francia teherhajó, a *La Coubre* Belgiumból szállított fegyverrakománnyal megpakolva felrobbant a havannai kikötőben. A szovjet hírszerző és diplomata Alekszander Alekszejev – aki akkor a TASZSZ tudósítójaként volt jelen Havannában – állítása szerint ez az esemény indította Castrót arra, hogy jelezze neki, Kuba fegyvereket kíván vásárolni a Szovjetuniótól. Hruscsov rábólintott az ügyletre, így kerültek szovjet fegyverek Kubába.⁵⁵

Magyarország részéről is a kereskedelmi kapcsolatok élveztek elsőbbséget, illetve teremtettek utat a diplomáciai kapcsolatok kialakításához, ezért az 1959 novemberében Havannában tartózkodó magyar kereskedelmi delegáció tárgyalásai eredményeképpen a kubai

⁵¹ LeoGrande, William M. – Kornbluh, Peter: *Back Channel to Cuba. The Hidden History of Negotiations Between Washington and Havana*. Chapel Hill, 2014. 26.

⁵² Discurso pronunciado por el Comandante Fidel Castro Ruz, Primer ministro del Gobierno Revolucionario, en el acto celebrado con los trabajadores bancarios, el 19 de octubre de 1959. <http://www.cuba.cu/gobierno/discursos/1959/esp/c191059e.html> (letöltés: 2017. augusztus 13.)

⁵³ Rubottom, Roy: *Communism in the Americas*. Department of State Bulletin, February 3 (1958)

⁵⁴ HU OSA 300-40-1 Records of Radio Free Europe/ Radio Liberty Research Institute, Box 898, 300-40-1, *Magyar Nemzet*, 1960. január 28. „Ami a hírek mögött van”.

⁵⁵ Interview with Alexander Alekseyev. The National Security Archive. <http://nsarchive.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB400/docs/Interview%20with%20Alekseev.pdf> (letöltés: 2017. augusztus 10.)

Külgyminisztérium írásban hozzájárult ahhoz, hogy a következő évben kereskedelmi tárgyalások induljanak a két ország között.⁵⁶

A diplomáciai kapcsolatok kialakítására 1960-ban a kubai fél tett kezdeményezést a bécsi magyar követségen keresztül. 1960. május 25-én Collado és Cosgaya kubai kereskedelmi attasék Bécsben felkeresték a magyar követséget, és bejelentették, hogy kubai részről ők kaptak megbízást a kubai–magyar diplomáciai kapcsolatok megeremtésének egyengetésére. Kijelentették, hogy Kuba kívánatosnak tartja a kapcsolatok létrejöttét, javasolták, hogy ennek érdekében Magyarország írásban tegyen lépéseket, vagy másik lehetőségként felvetették, Alicia Alonso baletteggyüttese kapjon meghívást Budapestre, a művészek látogatása ugyanis alkalmat nyújtana a kapcsolatok szorgalmazására. Kérték, Magyarország lehetőleg mielőbb adjon választ a diplomáciai kapcsolatok felvételére vonatkozó javaslatra, mert Kuba számára sürgető a helyzet.⁵⁷ A magyar iratokban nem található konkrét utalás vagy magyarázat a helyzet értelmezésére, így a választ tágabb kontextusban, a kubai–amerikai viszony, illetve a szovjet–amerikai kapcsolatok változásában kell keresnünk.

1960. február 5-én érkezett Kubába Anasztáz Mikoján, a Szovjetunió Minisztertanácsának első elnökhelyettese; látogatására a fővárosban rendezendő szovjet kiállítás megnyitása adott alkalmat. Mikoján kubai útja azonban jóval túlmutatott az apropó keretein, megérkezését követően Fidel Castro társaságában bejárta az országot, két fő témakör köré szorítva a megbeszéléseket: az egyik a szovjet cukorvásárlás, a másik a szovjet nyersolaj-kínálat volt. Február 13-án szerződés kötésre került sor, a Szovjetunió elkötelezte magát évi 1 millió tonna cukor felvásárlására az elkövetkezendő öt éven keresztül. Ezen túl az ipari beruházások elősegítésére 100 millió dolláros hitelt kapott Kuba 2,5 százalékos kamatra. A barter szerződés értelmében a megvásárlandó kubai cukor értékét a Szovjetunió nagyobb részt áruval fogja kiegyenlíteni, és az 1960. esztendőre fennmaradó 425 000 tonnányi cukorvásárlás már barter keretek között fog megvalósulni.⁵⁸ Június elején megérkezett az első nyersolajszállítmány Havannába, de a Shell, az Esso és a Texaco tulajdonában lévő finomítók megtagadták a szovjet nyersolaj feldolgozását. A konfliktus megoldására a kubai kormány rövid úton lefoglalta és államosította az olajfinomítókat.⁵⁹ Május 7-én Kuba diplomáciai kapcsolatot létesített a Szovjetunióval.

Közben az amerikai–szovjet kapcsolatok is léket kaptak egy szerencsétlen ügy kapcsán. A Szovjetunió fölött 1960. május elsején a szovjetek lelőtték egy U-2-es típusú amerikai kémrepülőgépet, pilótáját fogságba ejtették.⁶⁰ A kémrepülő esete meglehetősen élénk nemzetközi visszhangot váltott ki, és egyértelműen negatív irányba befolyásolta a két ország kapcsolatát, pedig Hruscsov 1959 szeptemberében tett amerikai látogatása és Eisenhowerrel Camp Davidben folytatott megbeszélései jótékonyan hatottak a kétoldalú viszony és általában a hidegháború légkörére, a közös sajtótájékoztatóban is megegyeztek, hogy az általános leszerelés a korszak legfontosabb kérdéseként kezelendő a továbbiakban. Az incidens miatt azonban az 1960. május 16-án Párizsban összeülő négyhatalmi csúcstalálkozó kudarcba fulladt, mivel a Hruscsov által követelt nyilvános bocsánatkérést Eisenhower megtagadta, a szovjet pártfőtitkár pedig távozott az ülésről.

⁵⁶ ÁBTL II/3-H osztály iratai, O – 8 – 246, 32., KüM 002104/1 sz. irat

⁵⁷ ÁBTL II/3-H osztály iratai, O – 8 – 246, 32., KüM 003192/1 sz. irat

⁵⁸ *Bloc Economic Relations with Cuba*. Current Intelligence Weekly Review, 12 May, 1960.

⁵⁹ *Chicago Daily Tribune*, June 30, 1960. 1.; HU OSA 300-40-1 Records of Radio Free Europe/ Radio Liberty Research Institute, Box 898, *Esti Hírlap*, 1960. július 5.

⁶⁰ *Népszabadság*, 1960. május 6. 2.

Valószínűleg összefügg a kémrepülő esetével Hruscsov harcok kiállása júliusban Kuba mellett, bejelentette, a Szovjetunió minden eszközt felhasznál annak érdekében, hogy megakadályozza az USA fegyveres beavatkozását Kuba ellen, s ezen cél érdekében megkötötték az első katonai egyezményt.⁶¹ 1960 közepére mind a kubai–amerikai, mind a szovjet–amerikai kapcsolatok tekintetében kedvezőtlen fordulatok követték egymást, és ezek az események egymás felé terelték a szigetországot és a Szovjetuniót, s Kuba a szocialista országok felé is nyitott.

Kuba számára valóban sürgősnek bizonyult diplomáciai kapcsolatainak kiterjesztése a kelet-európai országok, így Magyarország irányába is, mivel Collado június 2-án – alig egy héttel előző látogatását követően – ismét felkereste a bécsi magyar nagykövetséget, még hozzá szokatlan módon előzetes bejelentés nélkül. Újból rákérdezett a diplomáciai kapcsolatok felvételének lehetőségére, de azt a tájékoztatást kapta, hogy a központból még nem érkezett válasz. Colladót meglephette a magyar részről tanúsított megfontoltság, mert célzott arra, hogy Csehszlovákia igen gyorsan válaszolt a hasonló megkeresésre. Búcsúzásakor újfént hangoztatta, Kubát sürgeti az idő, egyben reményét fejezte ki, hogy tíz nap múlva választ kaphat az ajánlatra.⁶² Közben a magyar sajtó is hírt adott a júniusban Moszkvában tartózkodó kubai delegáció kapcsán arról, hogy Antonio Núñez Jiménez⁶³ kapitány, az Állami Agrárreform Intézet igazgatója, a delegáció vezetője sajtókonferencián kijelentette, Kuba a népi demokratikus államokkal diplomáciai kapcsolatba kíván lépni, és hazatérése után megbeszéli a Magyar Népköztársasággal történő diplomáciai kapcsolatok létesítésének kérdését is.⁶⁴ Collado egy másik kubai diplomata, Bayo, a bécsi kubai követség első beosztottja társaságában június 22-én ismételten járt a magyar követségen, és megbeszélést folytatott Kurtán Sándor követségi tanácsossal. Colladók már szerették volna megismerni a kezdeményezésükre adott végleges magyar választ. Hangsúlyozták, hogy Magyarországnak értékelnie kellene, hogy Kuba az első olyan latin-amerikai ország, amely mindegyik szocialista országgal rendezni akarja kapcsolatait. A kubai részről sokszor ismételt politikai indoklás alapján Kurtán arra következtetett, a kubaiak úgy gondolják, Magyarországnak politikai aggályai vannak velük szemben. A búcsúzás során Bayo újabb időpontot tűzött ki, és határozottan kijelentette, egy hónapon belül feltétlenül meg kell történnie a diplomáciai kapcsolatok felvételnek.⁶⁵

Nyikita Hruscsov pártfőtitkár meghívását 1960 májusában Havannába – a szovjet hírügynökség, a TASZSZ is tájékoztatott a tényről – annak egyik jeleként értelmezhetjük, hogy a Szovjetunió szorosra kezdte fogni kapcsolatait Kubával, a meghívást Hruscsov elfogadta, de a látogatás konkrét időpontját nem tűzték ki. A CIA véleménye szerint a havannai

⁶¹ *Revolución*, 21 de julio 1960. 1.

⁶² ÁBTL II/3-H osztály iratai, O – 8 – 246, 33., KüM 004552 sz. irat. A kubai–csehszlovák kapcsolatokra lásd: Szente-Varga Mónika: *Relaciones políticas entre Cuba y Checoslovaquia en los años sesenta*. In: Chust Manuel, Frasquet Ivana (szerk.): *Actas XIV Congreso Internacional AHILA: Europa – América, paralelismos en la distancia*. Madrid: AHILA, 2008. CD.; Szente-Varga Mónika: *El lugar de Cuba en el mundo político. Opiniones checoslovacas desde La Habana*. In: Opatrny, Josef (szerk.) *Nación y cultura nacional em el Caribe hispano: Ibero-Americana Pragensia Supplementum XV*, 2005, 357–367.

⁶³ Antonio Núñez Jiménez Fidel Castrók oldalán harcolt a Sierra Maestrában, Che Guevara irányítása alatt. A sikeres gerillaharcokat követően, 1959–1962 között az Instituto Nacional de Reforma Agrariát irányította, a Tudományos Akadémia alapítása ugyancsak a nevéhez kapcsolódik, melynek első igazgatójaként tíz éven keresztül (1962–1972) állt az intézmény élén.

⁶⁴ *Népszabadság*, 1960. június 18. 6.

⁶⁵ ÁBTL II/3-H osztály iratai, O – 8 – 246, 33., KüM 004357/1 sz. irat

meghívást arra kívánta felhasználni a szovjet diplomácia, hogy a pártfőtitkár számára egy latin-amerikai körutat szervezzen meg.⁶⁶ A latin-amerikai térségben teendő szovjet látogatás eltérő visszhangra talált az érintett országok körében, például Hernán Siles bolíviai elnök úgy nyilatkozott, ha Hruscsov Latin-Amerikába érkezik, meghívást fog kapni Bolíviába. Ezzel szemben a brazil külügyminiszter kijelentette, miután Brazíliának nincsen diplomáciai kapcsolata a Szovjetunióval, nem is kívánják mérlegelni a szovjet pártfőtitkár meghívásának lehetőségét.⁶⁷

A magyar–kubai külkapcsolatok létrejöttében is alapvető tényezőt jelentett a szovjet akarat megnyilvánulása. Ennek kifejeződéseként értelmezhető, amikor Szarokin, a budapesti szovjet nagykövetség másodtitkára, részben talán az események felgyorsítására, tájékoztatást kért 1960 júniusában a Külügyminisztériumtól a Magyar Népköztársaság és a latin-amerikai országok közötti diplomáciai, konzuli és kereskedelmi kapcsolatokról. Varga István megbízott minisztériumi osztályvezető feljegyzésében úgy vélte, Hruscsov kubai látogatása miatt lehet szükség az adatokra.⁶⁸ Varga megjegyzéséből is érződik, a minisztériumban szorongtak, amiért nem a Szovjetunió elvárásainak megfelelően alakultak a magyar–latin-amerikai kapcsolatok, de Magyarország nem tudta levetkőzni bénultságát a térség országaival szemben, hiszen azok az 1956-os forradalom következményeként az ENSZ-ben szembe helyezkedtek a Kádár-kormánnyal, legitimitását elutasították.

A Kubával történő diplomáciai kapcsolatfelvétel előkészítésébe hágai követségünk is bekapcsolódott: 1960. július 6-án Beck István követ bemutatkozó látogatást tett Riveras kubai nagykövetnél, aki örömmel értesült arról, hogy a magyar kormány hajlandó diplomáciai kapcsolatot létesíteni országával. A beszélgetés során az USA és Kuba közötti politikai helyzetet áttekintve Riveras az USA esetleges kubai fegyveres beavatkozására utalva kijelentette, ez hasonlítana a Szovjetunió magyarországi intervenciójára. Beck István visszautasította a hasonlatot, és magyarázatát követően Riveras elismerte, rosszul tájékozódhatott a magyar eseményekről, de most meggyőződött róla, hogy 1956-ban ellenforradalom volt Magyarországon, és bocsánatot kért.⁶⁹

Végül a diplomáciai kapcsolatok felvételére vonatkozó kubai kezdeményezésre pozitív választ adott Magyarország, ez azonban nem volt független a Szarokin számára készített feljegyzéstől. Ezt a megállapítást támasztják alá a Moszkvában történtek is. Az ottani magyar nagykövetség első beosztottja, Kós Péter ugyanis azt az utasítást kapta a központtól, hogy keresse fel a szovjet Külügyminisztérium közvetítésével a Kereskedelmi Minisztériumot az Antonio Núñez Jiménez vezette kubai küldöttség moszkvai látogatásának ügyében. Kós jelentette: „Malkov elvtárs nagyon aláhúzta, hogy a cubai kormány igen rá van szorulva az összes szocialista ország gazdasági segítségére. Kiemelte Csehország és Lengyelország külkereskedelmi aktivitását Cubában. A felsorolt országoknak már van kereskedelmi képviselete Havannában. Javasolja, hogy mi is első lépésként küldjünk ideiglenes jellegű kereskedelmi megbízottat Cubába. Javasolta továbbá nem hivatalos formában, hogy a Jiménez vezette küldöttséget is hívjuk meg Magyarországra, ha ez eddig nem történt volna meg.”⁷⁰

⁶⁶ *Khrushchev to visit Cuba*. Central Intelligence Bulletin, 4 June (1960) 3.

⁶⁷ *Khrushchev to visit Cuba*. Central Intelligence Bulletin, 4 June (1960) 3.

⁶⁸ MNL OL KüM XIX-J-1-j Latin-Amerika 2. doboz

⁶⁹ Beck István látogatására Kuba hágai nagykövetségén 1960. július 6-án került sor: ÁBTI II/3-H osztály iratai, O – 8 – 246, 34., KüM 005330 sz. irat

⁷⁰ Kós Péter 1960. július 7-én járt a moszkvai minisztériumban: ÁBTI II/3-H osztály iratai, O – 8 – 246, 34., KüM 005249 sz. irat

Szovjet részről tehát jól érzékelhető a sürgetés mind kereskedelmi, mind diplomáciai téren, de a magyar fél csak az egyre erősödő nyomás hatására akarta megérteni, mit várnak el tőle.

Az 1960. július 14-én kelt rendeletében a Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány hozzájárult ahhoz, hogy a Külügyminisztérium tárgyalásokat folytasson a magyar–kubai diplomáciai kapcsolatok tárgyában, egyben felhatalmazást adott külkereskedelmi delegáció Kubába küldésére.⁷¹ A Külügyminisztérium a bécsi magyar követségen keresztül értesítette a kubai felet arról, hogy a kereskedelmi delegáció felhatalmazással rendelkezik a diplomáciai kapcsolatok kérdésére vonatkozó tárgyalások lebonyolítására is.⁷² A küldöttség havannai tárgyalásait a szovjet Külügyminisztérium is élénk figyelemmel kísérte, és amint arról értesült, hogy Magyarország csak konzuli szinten tervezi a diplomáciai kapcsolatok felvételét Kubával, azonnal közbelépett. A magasabb szintű kapcsolatok létesítésére vonatkozó javaslat a moszkvai magyar nagykövetségen keresztül érkezett.⁷³ Mivel az előzetes értesülések szerint a delegációnak végül mindössze gazdasági kérdésekben sikerült megállapodásra jutnia Havannában, a Szovjetunió továbbra is aktív maradt az ügyben, „tanácsaival” határozottan irányította a magyar döntéseket. A helyzet tisztázása érdekében szeptember 17-én Szarka Károly miniszterhelyettes fogadta Popov budapesti ideiglenes szovjet ügyvivőt, aki megnyugtató tájékoztatást adott: a havannai szovjet nagykövet Carlos Rafael Rodriguez kubai külügyminiszter-helyettestől azt az információt kapta, hogy Kuba kész felvenni a diplomáciai kapcsolatokat a szocialista országokkal, így Magyarországgal is. Ennek ellenére a magyar Külügyminisztérium a havannai szovjet nagykövetségen keresztül üzenetet küldött a kereskedelmi delegáció vezetőjének, hogy számoljon be a tárgyalások állásáról.⁷⁴ Két nappal később Popov ismét járt a Külügyminisztériumban, és ismertette Szarka Károssal az újabb híreket. Kudrjavcev jelentése szerint érthetetlen okok miatt a kubaiak halogatni kezdték Magyarország felé a határozott válaszadást. Az új szituáció váratlanul és kellemetlenül érintette a Havannában tárgyaló delegációt, magyarázatért Che Guevarához fordultak, kérték, nyíltan tárja fel előttük a helyzetet.⁷⁵ Guevara a havannai szovjet nagyköveten keresztül válaszolt. Állítása szerint Kuba elhatározása a diplomáciai kapcsolatok felvételének tekintetében szilárd és megváltoztathatatlan, azonban „a dátumot és a kedvező momentumot” maguk akarják meghatározni a belső reakció elhallgattatása érdekében. Guevara azt is kijelentette, hogy semmiféle diszkriminációról vagy elfogultságról nincs szó a részükről, csupán arról, hogy „fokozatosan kell felszámolni a kubai lakosság elmaradott részeiben meglévő magyarellenes előítéleteket”. Hozzátette, Fidel Castro is úgy gondolja, a diplomáciai kapcsolatok kérdését valamivel később, két-három hónap múlva kell eldönteni. Guevara utalt az áthidaló megoldásra is, mivel Kuba forradalmi kormányától idegen a formalitás, a magyar kereskedelmi misszió az összes funkciót, beleértve a diplomáciai feladatokat is, betöltheti Kubában.⁷⁶

Milyen magyar-ellenes előítéletről tett említést Che Guevara a magyarázatában? Természetesen nem általánosságban, hanem a Kádár-kormányra vonatkoztatva értendő a meg-

⁷¹ ÁBTL II/3-H osztály iratai, O – 8 – 246, 34., KüM 004961/2 sz. irat. A delegáció Bécsen keresztül indult Havannába 1960. augusztus 31-én. A küldöttség vezetésével Kuti Jenőt és Karádi Gyulát bízták meg.

⁷² ÁBTL II/3-H osztály iratai, O – 8 – 246, 34., KüM., KüM 005636 sz. irat; továbbá ÁBTL II/3-H osztály iratai, O – 8 – 246, 35.o., KüM 005920 sz. irat

⁷³ ÁBTL II/3-H osztály iratai, O – 8 – 246, 35.

⁷⁴ ÁBTL II/3-H osztály iratai, O – 8 – 246, 35-36., KüM 006492/107 sz. feljegyzés

⁷⁵ Uo. és KüM XIX-J-1-j TŰK, Kuba (1945-1964) 1. doboz 4/a tétel

⁷⁶ Guevara szeptember 16-án tárgyalt a havannai szovjet nagykövettel a kérdékről. KüM XIX-J-1-j TŰK, Kuba (1945-1964) 1. doboz 4/a tétel

jegyzés, az 1956-os forradalom leverésének kubai visszhangja kapcsán megmutatkozó jelenségre utalt Guevara. Talán meglepőnek tűnik, de Kubában rendkívül erős sajtónyilvánosság kaptak a magyarországi események, mindenekelőtt a legnagyobb példányszámú katolikus napilap, a *Diario de la Marina* hasábjain keresztül. Több okból is figyelem irányult az 1956. októberi és az azt követő magyar eseményekre. Egyrészt a *Diario de la Marina* hagyományai magyarázzák ezt, hiszen a lap korábbi tulajdonosa volt Magyarország első tiszteletbeli konzulja, ezért az újság a családi tradíció folytán is érdeklődve fordult a magyar vonatkozású hírek felé. A napilap október 24-én igen részletes cikket közölt a Magyarországon kialakult helyzetről, és ezt követően folyamatosan tudósított a budapesti hírekről, az ország minden nap szerepelt a lapban, egészen az év végéig.⁷⁷ A napi események beszámolóí mellett igen részletes elemzések is helyt kaptak egy-egy számban, teret biztosítva a magyar helyzet által keltezt nemzetközi visszhang bemutatásának. A *Diario de la Marina* magyar szimpátiája mellett az 1956-os forradalom fegyveres leverése, a Szovjetunió beavatkozása arra is alkalmat nyújtott az újság szerkesztőségének, hogy hangot adhasson a hidegháború kapcsán felerősödött kommunizmus-ellenességének.

A másik hangsúlyozandó elem a kubai magyar-ellenesség kérdése kapcsán Emilio Núñez Portuondo személyéhez kötődik, aki 1952–1958 között hazája állandó ENSZ-képviselője volt, valamint két cikluson keresztül az ENSZ Biztonsági Tanácsának az elnöke.⁷⁸ A Magyarországon zajló eseményeket november elején tárgyaló ENSZ Biztonsági Tanácsában Portuondo volt az, aki a leghatározottabban kiállt a felkelt Magyarország mellett, javasolta, hogy a magyarok megsegítése céljából a lehető legkorábbi időpontban határozati javaslattervezetet terjesszenek a Biztonsági Tanács elé, melyben haladéktalanul szólítsák fel a Szovjetuniót, hogy vonja ki csapatait Magyarország területéről, valamint ismerjék el a magyarok azon elvitathatatlan jogát, hogy „tetszés szerinti kormányformát” válasszanak, továbbá a Biztonsági Tanács állítson fel egy olyan bizottságot, melynek a nemzeti függetlenség biztosítására vonatkozó intézkedések végrehajtásának ellenőrzése lenne a feladata.⁷⁹ A *Diario de la Marina* november 9-én megjelent száma ismertette Portuondo bejelentését az ENSZ-ben, miszerint Kuba nem ismeri el a Kádár-kormányt, és azt sem támogatja, hogy Magyarország részt vegyen a napokon belül összeülő ENSZ Közgyűlésen.⁸⁰ Az ENSZ Közgyűlése november végén két határozati javaslatot is elfogadott magyar ügyben, az egyik betérjesztője Kuba volt. A javaslat követelte a szovjet csapatok kivonulását és a deportálásokat azonnali leállítását (korábban az a hír terjedt el, hogy nőket és gyerekeket is deportáltak Magyarországról a Szovjetunióba).⁸¹ Kuba aktivitását az ENSZ-ben a magyar forradalmárok is nagyra értékelték, ennek bizonyossága Várfalvi Lajosnak, a Dél-budapesti Forradalmi Bizottság volt parancsnokának a magyar ügyet vizsgáló ENSZ Különbizottság előtt New Yorkban tett tanúvallomása, melyben külön köszönetet mondott a kubai nép támogatásáért és Portuondónak a

⁷⁷ *Diario de la Marina* 24 de Octubre de 1956, „Anoche estalló la lucha en las calles de Budapest en protesta contra el Gobierno rusófilo” 1A, 12A. <http://dloc.com/UF00001565/02313/1x> (letöltés: 2017. július. 16.)

⁷⁸ Portuondo életrajzára és jellemzésére lásd a CIA feljegyzését: *Biographic Information Report* No. 265, May 12, 1952. <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP78-02771R000500480021-9.pdf> (letöltés: 2017. augusztus 4.)

⁷⁹ MTI Külföldi hírek, 1956. november 3. 133. https://library.hungaricana.hu/hu/view/KulfHirek/56_1956_11_1/?pg=132&layout=s&query=Portuondo (letöltés: 2017. augusztus. 1.)

⁸⁰ *Diario de la Marina*, 9 de Noviembre de 1956, 1A.

⁸¹ MTI Külföldi hírek, 1956. november 22.

javaslatáért.⁸² Érdemes megemlíteni, hogy ezekben az években Raúl Roa külügyminiszter milyen hevesen és elutasítóan reagált az 1956 őszi kirobbant magyar forradalom leverésének és a Szovjetunió közbelépésének a hírére. Az 1959-ben *En Pie* címmel megjelent tanulmánykötetében külön fejezetet szentelt a témának, határozottan elítélve a szovjet intervenciót.⁸³ Összességében megállapítható, hogy a kubai értelmiség és a közvélemény a magyar eseményeket forradalomként értelmezte, a Szovjetuniót agresszorként elítélte, és Kádár Jánost illegitim vezetőnek tartotta.

A Havannában tartózkodó magyar kereskedelmi delegáció szeptember 26-i visszatérte után a Külügyminisztérium küldöttének jelentése szerint a diplomáciai kapcsolatok kialakításának kérdésében személyes megbeszélést folytatott Blas Rocával, a Népi Szocialista Párt (*Partido Socialista Popular*) vezetőjével, aki mindössze káderegondokkal igyekezett magyarázni a kialakult helyzetet.⁸⁴ Ezzel szemben néhány nappal később Sík Endre külügyminiszter New Yorkban Raúl Roától azt a magyarázatot hallotta, hogy csak félreértésről lehet szó, mert a magyar–kubai diplomáciai kapcsolatok felvételének kérdése már a Minisztertanács előtt van, a kedvező döntés hamarosan megszületik.⁸⁵

A kedvező kubai döntést meghozták, így lehetőség mutatkozott arra, hogy a decemberben egy napra Budapestre érkező Ernesto Che Guevara a diplomáciai kapcsolatok felvételéről szóló egyezményt aláírja. Az esemény előkészítése érdekében november 26-án Sík Endre és Hollai Imre, az MSZMP KB Külügyi Osztályának vezetője közös előterjesztést nyújtott be a Politikai Bizottsághoz.⁸⁶ Kuba nemzetközi politikai jelentőségére hivatkoztak, és „annak a veszélynek a megelőzésére, hogy Latin-Amerikából teljesen kiszoruljunk. Ezen a kontinensen Buenos Airesben lévő egyetlen követségünk ellen ugyanis az argentin hatóságok éppen ezekben a napokban olyan létszámcsökkenési követeléssel léptek fel, amely megalapozottá és szükségessé tesz megelőző intézkedéseket.” Az előterjesztők azt is javasolták, hogy az 1961. esztendő első felében hat fővel (nagykövet, két diplomata, két adminisztrátor, egy távirász) kerüljön felállításra magyar nagykövetség Havannában. Az előterjesztést november 29-én tárgyalta a Politikai Bizottság és hozzájárult, hogy a diplomáciai kapcsolatok felvételére irányuló tárgyalásokat magyar részről Sík Endre vezesse, az egyezményt aláírja. A PB egyben jóváhagyta, hogy Havannában Magyarország nagykövetséget állítson fel, a felállítás időpontjának tekintetében módosítottak az előterjesztésen, úgy rendelkeztek, hogy arra csak 1962-ben kerülhet sor.

A határozat rávilágít arra, hogy a magyar kormány végül integrálódott a szocialista országok sorába a Kubával létesítendő kapcsolatok vonatkozásában, és a szovjet akarat érvényesült a kapcsolatok szintjének kérdésében is, hiszen az eredeti magyar elképzelést módosítva nem konzuli, hanem a legmagasabb szinten került sor a diplomáciai kapcsolatok létrehozására. A nagykövetség felállítását gazdasági okokból halasztották, megterhelőnek vélték az azzal járó költségeket, mivel évenként 1 290 550 devizaforintot jelentett a költségvetés számára, ezen túlmenően az induláshoz szükséges egyszeri beszerzések 770 000 Ft-ot tettek ki.

⁸² HU OSA 398-0-1-6999 „Mr. Lajos Várfalvi Testimony before the Special Committee on the Problem of Hungary”, 4 April 1957; Records of the UN Special Committee on the Problem of Hungary: UN Documents; Open Society Archives at Central European University, Budapest.

⁸³ New York Times, 1961. április 18. 16. Excerpts from Statements Made by Roa and Stevenson to U. N. Political Committee

⁸⁴ ÁBTL II/3-H osztály iratai, O – 8 – 246, 36., KüM 006526 sz. irat

⁸⁵ ÁBTL II/3-H osztály iratai, O – 8 – 246, 36.

⁸⁶ MSZMP PB MNL OL M–KS 288. f. 5/211. ő. e. 1960. november. 29.

December második felében kubai delegáció tartózkodott Magyarországon, ehhez csatlakozott 1960. december 17–18. között Ernesto Che Guevara, a kubai Nemzeti Bank elnöke, aki kifejezetten a diplomáciai kapcsolatok realizálása érdekében utazott egy napra hazánkba. A Hősök terén történő koszorúzást követően került sor a diplomáciai kapcsolatok létesítését célzó tárgyalásokra és az erről szóló megállapodás aláírására.⁸⁷

A havannai nagykövetség felállításának időpontja mégsem az eredeti elképzelések szerint alakult, a diplomáciai kapcsolatok létesítését szolgáló intézkedések a megállapodás aláírását követően azonnal megkezdődtek. Zádor Tibor washingtoni ügyvivő 1961 januárjában tárgyalt Havannában Raúl Roa külügyminiszterrel, akitől azt a tájékoztatást kapta, hogy a legközelebbi időn belül kinevezik Budapestre a kubai nagykövetet.⁸⁸ 1961. február 22-én az MSZMP KB Politikai Bizottsága számára „Javaslat havannai nagykövetség felállítására” címmel felterjesztés készült a Külügyminisztériumban, a dokumentum a nagykövetség felállításának előrehozását azzal indokolta, hogy „az MNK⁸⁹ Kuba támogatása és a vele való kapcsolat kiépítése terén bizonyos fokig lemaradt”, hiszen „már működik szovjet, csehszlovák, kínai, bolgár, lengyel, koreai, vietnámi és mongol nagykövetség” Havannában.⁹⁰ Újfént sürgetést kaphatott Magyarország arra, hogy végre vegye fel a ritmust a többi szocialista országgal Kuba tekintetében, bár ez a tény csak egy fél mondattal – „újabb tényezők merültek fel” – van jelen az előterjesztésben. Mintha hirtelen szeretne volna Magyarország bepótolni a lemaradást, felmerült Fidel Castro magyarországi meghívásának gondolata. Február 28-án a Politikai Bizottság elé terjesztették az elképzelést, azonban Castro ügyesen és nagyon taktikusan többször is hátrította a meghívást, csak jóval később, 1972-ben látogatott hazánkba, ebben az esetben nem megelőzve, hanem követve öccsét.⁹¹

Az Elnöki Tanács márciusban elrendelte a nagykövetség felállítását Havannában.⁹² A Külügyminisztérium már az év elejétől kereste az előkészítésre alkalmas személyt, s a kubiak beleegyeztek egy diplomata kiküldésébe. A posztra a minisztérium „megfelelő marxista képzettségű, munkásmozgalmi tapasztalatokkal rendelkező, spanyol nyelvet jól beszélő, gyakorlott elvtársat” szándékozott küldeni, akit első lépésben Kepes Imre, a Társadalmi Szemle külpolitikai rovatvezetőjének személyében véltek megtalálni.⁹³ Mégsem Kepes utazhatott Havannába, hanem a Buenos Aires-i magyar nagykövetségről Vass Miklós I. osztályú követ-ségi titkár kapta a megbízást: szolgálati érdekből ideiglenes ügyvivői rangban áthelyezték Havannába.⁹⁴

Vass Miklós a Disznó-öbölben lezajlott invázió miatt egy hónapos késéssel, május közepén érkezett a kubai fővárosba, de június 10-én még nem volt információja arról, hogy meddig kell ellátnia feladatát, ki lesz a nagykövet, és mikor érkezik Havannába. Augusztusra

⁸⁷ *Népszabadság*, 1960. december 19.

⁸⁸ MNL OL KÜM XIX-J-1-j TÜK, Kuba (1945-1964) 1. doboz 1/a tétel.

⁸⁹ Magyar Népköztársaság

⁹⁰ MNL OL KÜM XIX-J-1-j TÜK, Kuba (1945-1964) 1. doboz 1/a tétel.

⁹¹ MSZMP PB jegyzőkönyv, MNL OL M–KS 288. f. 5/223. ő. e. 1961. február 28. Raúl Castro és Carlos Rafael Rodriguez 1965-ben járt Magyarországon, az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1965. június 25-én tárgyalta látogatásuk előkészítését. MNL OL M–KS 288. f. 4/75. ő. e.

⁹² MNL OL KÜM XIX-J-1-j TÜK, Kuba (1945-1964) 1. doboz 1/a tétel. Az Elnöki Tanács 5/1961. sz. határozata a Magyar Közlöny 1961. évi 19. számában 1961. március 26-án jelent meg.

⁹³ MNL OL KÜM XIX-J-1-j TÜK, Kuba (1945-1964) 1. doboz 1/c tétel 00952/1961. Az 1908-ban született Kepes Imre részt vett a spanyol polgárháborúban, hosszú ideig élt emigrációban Mexikóban. Az 1950-es évek második felében külkereskedelmi területen dolgozott, egy ideig a szíriai kereskedelmi kirendeltség vezetője volt. Felesége a Külügyminisztérium Protokoll Osztályán dolgozott.

⁹⁴ MNL OL KÜM XIX-J-1-j TÜK, Kuba (1945-1964) 1. doboz 1/a tétel.

felállt a nagykövetség személyzete, végül megérkezett az első havannai magyar nagykövet – Beck János⁹⁵ – is, aki 1961. szeptember 11-én adta át megbízólevelét Osvaldo Dórticos Torrado elnöknek. Beck mellett Vass Miklós követségi titkári rangban folytatta munkáját a nagykövetségen.⁹⁶

A diplomáciai és adminisztratív előkészületekkel párhuzamosan folyt a magyar követség védelmére tett erőfeszítés, ezért a Belügyminisztérium Hírszerző Osztályának vezetője, Vértes János rendőr alezredes 1961. július 28-án kelt határozatában elrendelte: „A Cuba-i Magyar Követséggel és Kereskedelmi Kirendeltséggel elhárítás céljából foglalkozni kell.”⁹⁷ Ezen rendelkezés értelmében kért fent nevezett alezredestől engedélyt Csécssei Kálmán rendőr őrnagy, alosztályvezető és Szováti Pál rendőr százados arra, hogy a „küldépviselet ellenőrzése céljából, az operatív hálózati munka során keletkezett anyagok összpontosítása, és anyagok áttekinthetősége érdekében” objektum dosszié nyitására kerülhessen sor.⁹⁸ Nem volt véletlen a magyar igyekezet ebben a tekintetben. Roy Rubottom pontosan interpretálta az 1950-es évek végén a szocialista országok módszerét: a nagykövetségek és a kereskedelmi kirendeltségek a hírszerző tevékenység szempontjából ideális fedőtevékenységet biztosítottak, a havannai magyar nagykövetségen hírszerző rezidentúra felállítására került sor.

Összegzés

Kijelenthető: a magyar–kubai diplomáciai kapcsolatok létrejöttének folyamata több hullámvölgyön ment keresztül. Magyarország – a Szovjetunióhoz hasonlóan – várakozó álláspontot alakított ki a kubai gerillaharcok győzelmét követően. Moszkva a tájékozódás érdekében már februárban Kubába szándékozta küldeni Alekszander Alekszejev KGB ügynököt, hogy a helyszínen igyekezzen részletes információt gyűjteni a forradalomról és vezető személyiségeiről, végül – vízumproblémák miatt – azonban csak októberben tudott Alekszejev Kubába utazni.⁹⁹ Zavarban volt a szocialista tábor, mert nem a kommunisták vezetése alatt győzött a forradalom, emblematikus alakja és vezetője tagadta, hogy ő maga kommunista nézeteket vallana. A kubai kommunista párt, a *Partido Socialista Popular* kezdetben elutasító volt mind Castro személyével, mind a Július 26-a Mozgalommal szemben. A forradalom vezetői gazdag felső- vagy középosztályhoz tartozó fiatal értelmiségiek voltak, akiknek polgári származása és neveltetése nem keltett bizalmat a szovjet és a kelet-európai kommunistákban. 1959-ben a magyar külpolitika elsősorban Ázsia és Afrika irányába tekintett, mivel a gyarmati felszabadító harcok lehetőséget nyújtottak arra, hogy a Szovjetunió és nyomában a szocialista országok megvessék a lábukat e két kontinens országaiban.

Magyarország 1955-ben tagja lett az Egyesült Nemzetek Szövetségének, a latin-amerikai országok támogatták felvételét, a hazai sajtó ítélete szerint ez „reális lehetőséget ad a

⁹⁵ Beck János vegyészmérnöki végzettséggel rendelkezett, részt vett a spanyol polgárháborúban, 1937-től a nemzetközi brigád magyar zászlóaljában harcolt. 1961–1966 között töltötte be a nagyköveti posztot Kubában, majd Brazíliába került, ahol 1969 és 1976 között volt követ, illetve nagykövet. (Baráth–Gecsényi (szerk.): *Főkonzulok, követek és nagykövetek, 1945–1990*, 142–143.)

⁹⁶ ÁBTI II/3-H osztály iratai, O – 8 – 246,102. „Tiszai” fedőnévű titkos munkatárs jelentése.

⁹⁷ ÁBTI O-8-246, BM II/3-H alosztály, OD-2291

⁹⁸ ÁBTI O-8-246, BM II/3-H alosztály, OD-229. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában az objektum dosszié anyaga 1976-ig követhető nyomon.

⁹⁹ *Memoirs of Nikita Khrushchev*. Edited Sergei Khrushchev, Volume 3, Statesman [1953–1964]. Providence, 2007. 315–316.; Interview with Alexander Alekseyev. <http://nsarchive2.gwu.edu//NSAEBB/NSAEBB400/docs/Interview%20with%20Alekseev.pdf> (letöltés: 2017. augusztus 1.)

mindenoldalú kapcsolatok fejlesztéséhez”.¹⁰⁰ Vlagyimir Vasziljevics Asztafjevnek, a budapesti szovjet nagykövetség tanácsosának a Külügyminisztériumban folytatott tárgyalása nyomán 1956 tavaszán a magyar külpolitika számára egyértelművé vált, hogy Moszkva Latin-Amerikára kívánatos célpontként tekint, és az elképzelés megvalósításához – Csehszlovákiához hasonlóan¹⁰¹ – fel kívánja használni a korábbi magyar diplomáciai kapcsolatokat. A szovjet szándékot Magyarország készségesen kiszolgálta, az MDP Politikai Bizottsága 1956 első felében döntést hozott arról, hogy hazánk vegye fel a diplomáciai kapcsolatot Mexikóval, Brazíliával és Uruguayjal.¹⁰² A kapcsolatok létesítésének kérdése azonban zátonyra futott 1956 októberében. Latin-Amerika ettől kezdve olyan politikai terepet jelentett Magyarország számára, ahol folyamatossá visszautasításban részesült az 1956-os magyar forradalom leverésének nemzetközi, mindenekelőtt az amerikai kontinensen kiváltott visszhangja, a Kádár-kormány legitimitásának heves elutasíthatósága miatt.

A hidegháborús években a magyar külpolitika alapelemeit három fő szempont határozta meg: egyrészt a világ politikai kettéosztottságának, a nagyhatalmi szembenállás tényének a figyelembevétele, másrészt az „imperializmus elleni harc” érvényesítésének elve és a szovjet érdekek támogatása; az utóbbi mértéke és jellemzői periódusonként eltéréseket mutattak. Ezek a szempontok markánsan jelen voltak a magyar–kubai diplomáciai kapcsolatok formálódásának idején is. Mivel a Szovjetunió potenciális lehetőséget látott Latin-Amerikában, ezért a kubai forradalom gyorsan felkeltette az érdeklődését, különösen az ország geopolitikai helyzete bizonyult rendkívül vonzónak Moszkva számára, s bár 1959 januárjában még nem voltak tisztában azzal, mit is gondoljanak az ottani eseményekről, már január 10-én elismerték a kubai ideiglenes kormányt. Válasz hiányában azonban a szovjet politikai vezetés elbizonytalanodott, ezért Alekszejev bejutásáig célszerűnek tűnhetett egy baráti ország diplomatáját a szigetre küldeni. Talán ezért is érkezhetett a Kubát jól ismerő Zádor Tibor 1959 áprilisában Havannába. A tárgyalásokat folytató washingtoni magyar ügyvivő a Külügyminisztériumtól kapott megbízatása alapján a javaslattal élt kubai tárgyalópartnere felé, hogy induljanak meg a kereskedelmi kapcsolatok a két ország között, és ezt a javaslatot a kubaiak is támogatták. Ekkor még egyik fél sem gondolt a diplomáciai kapcsolatok felvételének szükségességére, a gazdasági kapcsolatok elsőbbséget élveztek a politikaiak előtt.

Az USA és Kuba viszonyának gyors romlását követően a kubai fél magatartásában fordulat következett be azzal, hogy váratlanul javaslatot tett Magyarország számára a diplomáciai kapcsolatok felvételére. Nemcsak Magyarország kapott ilyen ajánlatot, hanem a szocialista országok többsége, legalábbis erre enged következtetni a kubai tárgyalópartner, Collado megjegyzése, miszerint Kuba a szocialista országok mindegyikével rendezni akarja kapcsolatait. Magyarország mérsékelten érdeklődött a felkínált lehetőség iránt, ezt tükrözi az is, hogy a külügyi vezetés csak konzuli szinten képzelte el a kapcsolatok kialakítását. A Szovjetunió azonban nem fogadta el a magyar elgondolást, úgy érezhette, Kuba politikai jelentőségét nem megfelelően reprezentálja a szándék, így Magyarország kénytelen volt csatlakozni a „baráti országokhoz” és nagyköveti szintre módosítani az eredeti javaslatot. A magyar szándék bejelentését követően váratlan fordulat állt be az ügyben. Kuba hirtelen halogatni kezdte a diplomáciai kapcsolatok létesítésére irányuló egyezmény aláírását, magatartása nem kis meglepetést okozott a magyar vezetés számára. A kubai fél magyarátatából kiderült, az 1956-os forradalom erős kubai visszhangja miatt akarták Castróék halasztani a kapcsolatokat

¹⁰⁰ *Szabad Nép*, 1956. január 18. Idézi: Dömény: *Magyar diplomata*, 30.

¹⁰¹ Opatrný, Josef: *Czechoslovak-Latin American Relations 1945–1989*. Central European Journal of International and Security Studies. Vol. 7, Issue 3.

¹⁰² MDP PB MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 272. ő. e. 1956. február 22.; Dömény: *Magyar diplomata*, 30.

realizálását, nehogy a forradalmi kormány fejére hulljon vissza a közvélemény elutasítása Magyarország tekintetében. Megjegyzendő, hogy Raúl Roa korábbi véleményéhez képest teljesen más magatartást tanúsított. Semmilyen negatív megjegyzést sem tett nyilvánosan a magyar forradalmat fegyveresen leverő Szovjetunió tekintetében, sem a Kádár-kormány kérdésében. Végül Magyarország az egyezményt úgy igyekezett a saját elképzeléseivel igazítani, hogy a nagykövetség felállításának időpontját gazdasági okokra hivatkozva az 1962. esztendőre toltta ki. Ez az elképzelés sem valósulhatott meg azonban, a szovjet politika számára sürgető volt a szocialista országok mielőbbi és minél nagyobb létszámú jelenléte a szigetországban. A szovjet „útmutatáshoz” igazodva, a saját elképzeléseit felülírva a magyar külpolitika alkalmazkodott, és segítő kezet nyújtott ahhoz, hogy a Szovjetunió megvethesse a lábát Kubában, a nagy rivális tőszomszédságában.

EMŐKE HORVÁTH

The peculiar twists and turns of the establishment of Hungarian-Cuban diplomatic relations (1959-1960)

This study analyzes the ups and downs in the development of Hungarian-Cuban diplomatic relations following the Hungarian Revolution of 1956. In 1959, the year of the victory of the Cuban Revolution, Hungarian foreign policy focused primarily on Asia and Africa, as the colonial liberation struggles there provided an opportunity for the Soviet Union and the socialist countries to get their foot in the countries of these two continents. However, in the spring of 1956, following the negotiation of a councilor of the Budapest Soviet embassy at the Foreign Ministry, it became clear for the Hungarian foreign policy makers that Moscow considered Latin America as a desirable target and wanted to use the former Hungarian diplomatic ties to realize the idea. The Soviet intention was readily served by Hungary, and the Political Committee of the MDP decided in the first half of 1956 that Hungary should establish diplomatic ties with Mexico, Brazil and Uruguay. The question of the establishment of relations failed in October 1956, and from then on, Latin America meant a political landscape for Hungary, where it continued to refuse to overcome the international, echo of the defeat of the 1956 Hungarian Revolution expressed through the loud rejection of the legitimacy of the Kádár government. Following the rapid deterioration of US-Cuban relations, the Cuban government proposed to Hungary to establish diplomatic relations. Hungary, however, was only moderately interested in the opportunity offered but eventually accepted Soviet "guidance" and overwhelmed by its own ideas, Hungarian foreign policy changed and supported the Soviet Union in getting its foot in Cuba, in the neighborhood of its big rival, the United States.